

ЗНАЧЕННЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ ПРАКТИКИ У ПРОЦЕСІ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ДО СТВОРЕННЯ ВИХОВНИХ СИТУАЦІЙ

У статті розкривається значення педагогічної практики у підготовці майбутніх учителів до виховної роботи. Показуються особливості організації різних видів педагогічної практики з метою формування у студентів умінь створювати виховні ситуації як сучасного особистісно зорієнтованого методу виховання.

Ключові слова: педагогічна практика, метод створення виховних ситуацій, етап методичного становлення, операційно-технологічна діяльність.

Демченко Елена Петровна

Значение педагогической практики в процессе подготовки будущих учителей к созданию воспитательных ситуаций

В статье раскрывается значение педагогической практики в подготовке будущих учителей к воспитательной работе. Показываются особенности организации различных видов педагогической практики с целью формирования у студентов умений создавать воспитательные ситуации как современного лично ориентированного метода воспитания.

Ключевые слова: педагогическая практика, метод создания воспитательных ситуаций, этап методического становления, операционно-технологическая деятельность.

Demchenko Olena Petrovna

Significance of pedagogical practice in the process of preparing future teachers to create educational situations

The article reveals the importance of pedagogical practice in preparing future teachers for educational work. The peculiarities of organization of various types of pedagogical practice are shown in order to form students' abilities to create educational situations as a modern personally oriented method of education.

Key words: pedagogical practice, method of creation of educational situations, stage of methodical formation, operational-technological activity.

На сучасному етапі становлення системи вищої педагогічної освіти все наполегливіше ставиться вимога щодо реалізації компетентісного підходу в підготовці майбутніх фахівців. Професійна компетентність учителя передбачає єдність його теоретичної й практичної готовності до здійснення педагогічної діяльності, що забезпечить можливість успішно виконувати оновлені педагогічні функції. У контексті підготовки майбутніх учителів до виховної роботи на компетентісній основі важливе місце займає педагогічна практика, яка сприяє тому, що теоретичні знання студентів поступово перетворюються в конкретні виховні вміння й навички.

Педагогічна практика майбутніх учителів початкових класів повинна стати важливим етапом їхньої фахової підготовки до організації виховної роботи в цілому й створення виховних ситуацій як сучасного особистісно зорієнтованого методу виховання зокрема. Педагогічна практика як багатofункціональний, інтегративний механізм сприяє цілісному становленню особистості вчителя, зокрема: розширюються і поглиблюються, узагальнюються і систематизуються знання, отримані під час вивчення психолого-педагогічних дисциплін та окремих методик; виробляються вміння творчо застосовувати знання у власній педагогічній діяльності; формуються професійно-педагогічні якості, без яких неможливо успішно організувати різні ланки педагогічного процесу в початковій школі; виробляються необхідні виховні вміння і навички; підвищується загальний рівень педагогічної майстерності та техніки.

Сучасні дослідники (Я.Болюбаш, О.Дубасенюк, Г.Кіт, О.Матвієнко, О.Мороз,

В.Сластьонін та ін.) надають важливого значення педагогічній практиці у фаховому становленні педагога, розробляють нові підходи й ускладнюють вимоги до її організації відповідно до оновлених завдань підготовки майбутніх учителів. У контексті вдосконалення педагогічної практики у ВНЗ дослідниками береться до уваги, що вчитель-вихователь повинен бути підготовленим до роботи в умовах особистісно зорієнтованого підходу, використовувати виховні технології з дітьми різних вікових категорій, виявляти творчість і компетентність у розв'язанні складних виховних завдань.

Розробляючи організаційно-методичні основи підготовки студентів до педагогічної практики з виховної роботи, О.Матвієнко [4] розкриває необхідність освоєння майбутніми вчителями початкових класів *технологією особистісно зорієнтованого навчання і виховання, побудови процесу виховання через виховні справи*. Підготовка виховної справи вимагає алгоритмізації виховного процесу, реалізації технологічності. Серед умінь, які необхідно формувати в студентів під час педагогічної практики, дослідниця виокремлює вміння моделювати, конструювати потрібні ситуації. Такий підхід засвідчує про необхідність підготовки майбутніх учителів початкових класів до організації виховного процесу в початковій школі на інноваційній технологічній основі.

Автор наскрізної програми педагогічної практики студентів із спеціальності "Початкове навчання" (освітньо-кваліфікаційних рівнів "бакалавр", "спеціаліст", "магістр") Г.Кіт ускладнює вимоги до організації педагогічної практики майбутніх учителів початкових класів, робить акцент на забезпеченні підготовки студентів до реалізації не лише дидактичної, а й виховної функції. Всі види практики, які проходять студенти у процесі оволодіння ступеневою освітою, включають завдання із спостереження за організацією виховного процесу в школі I-го ступеня, використання різних форм і методів виховання вчителями-практиками, вивчення рівня вихованості молодших школярів, проектування й проведення форм позаурочної роботи як КТС тощо.

Окреслюючи завдання й напрями організації педагогічної практики майбутніх учителів початкових класів в умовах ступеневої освіти, Г.Кіт [3] розробила методичні рекомендації її вдосконалення й оновлення з метою підготовки вчителя нової генерації, здатного до творчості, новаторства. Дослідниця рекомендує проводити її таким чином, щоб у студентів відбувся поступовий перехід *від репродуктивно-творчої до продуктивно-творчої діяльності з елементами наукового дослідження*. Науковець передбачає у змісті практики додаткові завдання, пов'язані з проведенням елементів науково-дослідної роботи, проведенням мікродосліджень, використанням інноваційних педагогічних технологій, проведенням нестандартних уроків тощо.

Аналіз дисертаційних досліджень, проведених останнім часом із проблем підготовки майбутніх учителів до різних сторін організації виховного процесу в початковій школі, засвідчує, що їх автори, проектуючи модель такої підготовки, як важливу її складову виділяють педагогічну практику. Зокрема, Б.Нестерович [5] у контексті розв'язання завдань підготовки майбутніх учителів початкових класів до позакласної музично-виховної роботи робить акцент на організації педагогічної практики на основі *компетентнісного підходу*. На думку дослідника, необхідно проводити педагогічну практику таким чином, щоб вона спонукала майбутнього вчителя початкових класів трансформувати отримані знання й окремі вміння та навички в усталені способи педагогічної діяльності в аспекті конструювання виховного середовища задля найповнішого і найрезультативнішого розв'язання завдань музично-виховної роботи з дітьми.

В авторських програмах [3; 5] забезпечено можливість реалізації інноваційного підходу до організації педагогічної практики. Так, у контексті завдань проведеного дослідження Б.Нестерович розробив і експериментально апробував авторський варіант організаційно-методичного забезпечення педагогічної практики майбутніх учителів: програму, спеціально розроблену пам'ятку, методичний посібник з питань організації музично-виховної роботи під час педагогічної практики в початковій школі [6]. Принципово новими є завдання, які виконують студенти під час цього виду педагогічної практики:

проектування і реалізація художньо-виховних ситуацій, створення виховних проєктів за заданим алгоритмом, моделювання музично-виховних комплексів.

Погоджуючись із окресленими підходами до вдосконалення педагогічної практики у процесі підготовки майбутніх учителів початкових класів до виховної роботи, вважаємо процес формування у студентів уміння створювати виховні ситуації як особистісно зорієнтований метод виховання також потребує проведення педагогічної практики у напрямі забезпечення її побудови на *інноваційній* і *компетентній* основі.

Метою статті є висвітлення значення й особливостей організації різних видів педагогічної практики у контексті підготовки майбутніх учителів початкових класів до створення виховних ситуацій як сучасного особистісно зорієнтованого методу виховання.

У пошуках підходів до вдосконалення процесу формування професійної готовності майбутніх учителів початкових класів до створення виховних ситуацій ми дбали про те, щоб теоретичні знання переросли в подальші практичні дії, стали стартом професійного становлення. Ми вважали за необхідне сформулювати в кожного студента переконання, що наявність високого рівня сформованості професійно-педагогічних умінь, є важливою умовою їхньої підготовки до успішної організації виховної діяльності та створення виховних ситуацій.

Тому в організаційно-педагогічній моделі [2] ми означили етап *методичного становлення*, в ході якого здійснювалась *операційно-технологічна діяльність* студентів. Метою вказаного етапу є формування в майбутніх учителів педагогічних умінь і навичок, необхідних для моделювання, створення й реалізації виховних ситуацій у власній діяльності та розвиток необхідних для цього професійних якостей. Така діяльність передбачає формування вмінь і навичок у чотирьох взаємопов'язаних сферах: перша – це вміння вивчати й узагальнювати досвід роботи вчителів і добирати зразки виховних ситуацій, які пов'язані з аналізом науково-методичної літератури та спостереженням за організацією роботи досвідчених учителів; друга – проектувати й моделювати виховні ситуації за заданим алгоритмом; третя – реалізовувати розроблені проєкти у навчально-виховному процесі початкової школи; четверта – аналізувати й оцінювати результативність створених виховних ситуацій.

Важливою площиною, в якій здійснюється операційно-технологічна діяльність і яка створює умови для формування виховних умінь і навичок, подальшого розвитку професійних здібностей, є педагогічна практика студентів. У процесі проходження різних видів педагогічної практики було забезпечено взаємозв'язок із започаткованим спецкурсом „Організація виховних ситуацій у початковій школі” [2], оскільки велику частину самостійних творчих завдань необхідно виконувати безпосередньо у навчально-виховному процесі початкової школи. Викладач спецкурсу поряд із методистом педпрактики виступають у ролі керівника і консультанта, які надають допомогу під час виконання завдань, у підготовці та проведенні різних форм виховної роботи, створенні виховних ситуацій. Нами розроблена та апробована наскрізна програма педагогічної практики, яка спрямована на вироблення системи професійних умінь і навичок, що формуються протягом усіх років навчання в різних видах самостійної діяльності студентів. Також розроблено механізми та показники зворотного зв'язку, що дає змогу студенту свідомо працювати над виробленням виховних умінь і навичок.

Студенти, як правило, закріплюються за певним класом протягом усього терміну проходження певного виду практики, що дає змогу глибоко вивчати індивідуальні особливості молодших школярів і враховувати їх у навчально-виховній роботі. У міру необхідності виконання специфічного творчого завдання студенти можуть змінювати клас у межах школи I-го ступеня.

Насамперед, майбутнім учителям необхідно оволодіти методами й прийомами виховання на репродуктивному рівні, що в умовах оновлення освітнього простору є необхідною основою, базовим рівнем формування готовності до виховної діяльності. Для цього вони не лише повинні знати теоретичні й методичні основи методів виховання у

цілому й створення виховних ситуацій зокрема, а й мати у своєму арсеналі зразки їх використання із досвіду роботи вчителів-практиків для подальшого творчого наслідування. Переконаливість і дієвість впливу прикладу буде в тому випадку, якщо студенти не лише прочитають опис виховної ситуації чи будь-якого іншого методу виховання, а безпосередньо будуть спостерігати за їх перебігом в реальних умовах виховного процесу. У цьому контексті студентам дається завдання виявити й описати виховні ситуації в роботі вчителів-практиків і студентів-однокурсників, встановити їх вид, визначити виховний потенціал тощо. Дане завдання є довготривалим і виконання його продовжується протягом усіх видів педагогічної практики, що надає студентам можливість створювати і постійно поповнювати “банк виховних ситуацій”, “кишеню виховних ідей”; брати участь у “методичних аукціонах”, роботі “бюро виховних знахідок”, а потім – творчо використовувати у власній педагогічній діяльності.

Вагоме значення має перший вид практики – виховна, яка організовується паралельно з вивченням психолого-педагогічних дисциплін, спецкурсу „Організація виховних ситуацій у початковій школі”, має характер психолого-педагогічного майданчика. Цей вид практики створює умови для закріплення й розширення теоретичних знань студентів про специфіку виховного процесу, виховні ситуації в системі методів виховання, вікові особливості молодших школярів у реальній педагогічній дійсності; вироблення вмінь психолого-педагогічного спостереження й аналізу навчально-виховної роботи, діагностики рівня вихованості учнів та ефективності використання виховних ситуацій; отримання першого досвіду створення виховних ситуацій під час організації різних форм виховання як КТС.

Аналогічні завдання щодо спостереження за створенням виховних ситуацій у роботі вчителів початкових класів студенти виконують також під час наступних видів практики: дидактичної, методичної, спеціальної, навчально-методичної. У процесі проходження яких студенти спостерігають за роботою вчителів і колег-практикантів, аналізують їхні уроки, виконують завдання з визначення специфіки, змісту, методів і прийомів реалізації виховної функції навчального процесу. Важливим напрямом роботи студентів під час проходження цього виду педагогічної практики є визначення місця і можливостей створення виховних ситуацій у навчальному процесі.

Завдання з пошуку виховних ситуацій у навчально-виховній практиці сучасної початкової школи мають не лише описовий, а й аналітичний і пояснювальний характер. Практиканти описують природні й спеціально створені виховні ситуації, обґрунтовують закономірності їх виникнення й використання, доводять їхню доцільність-недоцільність і ефективність із гуманістичних позицій, встановлюють відповідність віковим особливостям молодших школярів і вимогам особистісно зорієнтованої парадигми, шукають шляхи покращення виховної діяльності вчителя в навчально-виховному процесі. Аналізуючи виявлені виховні ситуації, студенти розробляють рекомендації, в основі яких пошук альтернативних варіантів перебігу виховної ситуації. Наприклад, під час проходження дидактичної практики студенти виявили, а потім описали природну виховну ситуацію на уроці української мови в 3-му класі:

Під час уроку надворі пішов перший лапатий, пухнастий сніг. Майже всі діти дивляться у вікно, бурхливо реагують на стихію. Після кількох різких зауважень і прямих вимог учителя добивається порядку. Навчальний час усе-таки втрачено на встановлення дисципліни і робочої обстановки. Але окремі учні крадькома поглядають у вікно. Які почуття переповнюють дітей?

Під час аналізу й обговорення цієї ситуації студенти давали переважно критичні коментарі. Наприклад, Наталка Н. висловила таку позицію:

“На мою думку, вчителька вчинила неправильно у цій природній виховній ситуації, яку “запропонувала” зима. Діти, побачивши перший лапатий, пухнастий сніг, природно дуже зраділи, їм стало весело, цікаво, їх переповнило почуття піднесеності. Багатьом, я думаю, захотіло вибігти надвір і погратися.

Вимагаючи від дітей порядку і дисциплінованості, вчителька необачно втратила багато часу. Я вважаю, що в цій ситуації потрібно було дозволити дітям відкласти роботу і подивитися на чудову погоду, на танок сніжинок. Після декількох хвилин милування, можна повернути дітей до роботи і залежно від предмета і теми уроку скласти речення про побачене чи математичну задачу”.

Як бачимо, студенти спостерігали за природною ситуацією, яка спонтанно виникла у педагогічному процесі, якій вчителька не змогла надати виховного спрямування. На жаль, спостерігаючи за роботою вчителів початкових класів, студенти не часто виявляють позитивний досвід створення виховних ситуацій, оскільки у методичному арсеналі вчителів-практиків цей метод виховання часто відсутній. Тому необхідно ретельно добирати бази практики, орієнтуватися на найкращі загальноосвітні заклади, школи нового типу. Потрібно ширше знайомити студентів із досвідом роботи інноваційних закладів освіти, з роботою тих педагогічних колективів і творчих учителів, які вже використовують у своїй роботі особистісно зорієнтовані методи виховання, інноваційні педагогічні технології.

У процесі проходження різних видів педагогічної практики, починаючи з першої – виховної, студенти також вчать моделювати й використовувати виховні ситуації у роботі з молодшими школярами. Оскільки вищим ступенем, якого вимагає сьогодення, є вироблення потреби і вміння власного творчого стилю професійної діяльності, самобутнього педагогічного почерку.

Маючи в своєму арсеналі зразки створення виховних ситуацій із досвіду роботи класиків педагогіки, вчителів-новаторів, кращих учителів регіону та алгоритм і „технологічну карту” створення виховних ситуацій [2] студенти поступово формують вміння використовувати цей метод у власній діяльності під час проходження всіх видів педагогічної практики, починаючи з першої – виховної. Майбутні вчителі поступово вчать проектувати й моделювати різні види виховних ситуацій добирають засоби впливу на емоційну сферу вихованців, шукають і розробляють найбільш доцільну форму виховання, під час якої буде реалізована виховна ситуація. Як правило, студенти створюють виховні ситуації різних видів (ігрові, вербальні, перспективи, успіху, морального вибору тощо) у процесі організації форми виховання як КТС, це дає можливість включати дітей у різнобічну діяльність протягом тривалого часу на етапах її підготовки, проведення, аналізу результатів. Однак процес вироблення у студентів вміння створювати виховні ситуації є досить складним, що обумовлено рядом об’єктивних і суб’єктивних чинників. Перші спроби студентів інколи бувають невдалими, однак поступово вони оволодівають технологією створення виховних ситуацій.

Особливе місце для формування у майбутніх учителів початкових класів вміння створювати виховні ситуації займає літня педагогічна практика в оздоровчих таборах, яка забезпечує умови для активного вправлення у проведенні форм і методів виховної роботи. Специфіка й велика інтенсивність проведення виховної роботи в літніх оздоровчих таборах, цілодобове перебування дітей в них створює можливості для організації колективного творчого виховання, в контексті якого можна успішно створювати виховні ситуації різних видів: успіху, перспективи, милування природою, морального вибору, ігрових, вербальних, трудових тощо. У процесі організації різнобічної й змістовної діяльності дітей у літньому таборі часто виникають природні виховні ситуації. Студенти вчать помічати такі ситуації, коригувати й спрямовувати їх перебіг, використовувати у виховних цілях. Навмисне зламана дитиною гілка чи зірвана квітка, неприбране вчасно ліжко й невиконане доручення, образа товариша чи скупість – усе це не повинно пройти повз уваги вихователів і вожатих. Реагуючи на природні виховні ситуації, практиканти розвивають свої перцептивні здібності, педагогічну інтуїцію, вміння імпровізувати, миттєво шукати правильні шляхи їх розв’язання.

Невід’ємною складовою професійного становлення майбутніх фахівців у процесі формування професійної готовності до створення виховних ситуацій є навчально-методична практика (4-й курс), стажерська (5-й курс), одним із завдань яких є узагальнення операційно-технологічної діяльності студентів за освітньо-кваліфікаційним рівнем

„бакалавр”, „спеціаліст”. Ці види практики передбачають роботу з одним колективом протягом 6-ми (навчально-методична) й 8-ми (стажерська) тижнів, що дає змогу глибоко, цілісно і систематично вивчати учнів у процесі професійного спілкування з ними. За час практики студент має можливість розширити виховну компетентність, закріпити професійно-ціннісні установки й орієнтири, ознайомитись з досвідом роботи вчителя свого класу, вчителів школи щодо створення виховних ситуацій; продовжити розвивати професійні якості та формувати необхідні вміння із створення виховних ситуацій. Наведемо приклад створеної „технологічної карти” виховної ситуації студенткою Мариною П., яку вона реалізувала під час проходження методичної практики:

„Вид ситуації: трудова.

Мета: виховувати любов до природи, естетичні смаки; формувати потребу оточувати себе прекрасним; уміння і навички вирощування квітів.

Зміст ситуації:

Коли ви всі розійшлися вчора додому, я почула, як розмовляють квіти у горщиках. Вони скаржилися, що діти не люблять їх, що їм то холодно, то жарко, то багато вологи, то вони потерпають від спраги. А ще їхні корінчики руйнує злий черв'як, також їм не подобаються старі надщерблені горщики.

Учитель: Діти, давайте створимо бригаду рятувальників квітів! Як ми її назвемо? Давайте подумаймо, що нам потрібно зробити?

Засоби впливу на емоційну сферу учнів: яскрава емоційна розповідь учителя, відповідна міміка, жести, інтонації голосу, показ зів'ялих квітів .

Ймовірні труднощі: частина учнів не захоче брати участь у трудовій ситуації, потрібно буде дітям організувати роботу учнів”.

Важливого значення у процесі підготовки майбутніх учителів початкових класів до створення виховних ситуацій під час проходження педагогічної практики набуває аналіз і самоаналіз помилок студентів, що виникають при написанні „технологічних карт” виховних ситуацій, планів-конспектів форм виховання та під час їх проведення. Окрім усного обговорення безпосередньо після проведення форми виховання, подальшого її обговорення на практичних заняттях із педагогіки і методики виховної роботи, на заняттях із спецкурсу „Організація виховних ситуацій у початковій школі” доцільно використовувати також письмову форму самоаналізу. Обов'язковим у процесі проходження педагогічної практики є ведення щоденників психолого-педагогічних спостережень, спеціальних зошитів для аналізу уроків й позакласних виховних занять, звітів про результати проходження практики тощо.

Варто порівнювати проведені форми виховання, знаходити стереотипне та творче у їхньому змісті, визначати особливості індивідуального стилю діяльності, аналізувати ефективність запропонованої структури виховної форми, обраних методів виховання, створеної виховної ситуації. Особливу увагу слід звертати на вміння студентів встановлювати власні труднощі та труднощі й помилки в роботі інших студентів, визначати їхні можливі причини та наслідки.

З метою активізації діяльності студентів у процесі аналізу проведених форм виховання і створених виховних ситуацій необхідно застосовувати не лише традиційні схеми їх аналізу з урахуванням мети заняття, його структури, особливостей діяльності вчителя та учнів, їхніх помилок та труднощів. За основу аналізу проведеної виховної ситуації слід брати її „технологічну карту”. Доцільно пропонувати студентам описати “еталон” форми чи виховної ситуації для порівняння, знайти свій варіант розв'язання природної виховної ситуації, розробити рекомендації (поради) вчителям і студентам щодо доцільності створення виховної ситуації тощо.

Таким чином, цілісна підготовка майбутніх учителів початкових класів до створення виховних ситуацій як особистісно зорієнтованого методу виховання не можлива без практичної складової, яка забезпечується під час проходження різних видів педпрактики. Ефективність цієї ланки педагогічного процесу ВНЗ залежить від забезпечення її організації на засадах компетентісного та інноваційного підходів. Перспективним напрямом подальших

розробок у площині вдосконалення педагогічної практики студентів є глибше обґрунтування можливостей і специфіки організації літньої педагогічної практики у процесі формування вмінь студентів створювати виховні ситуації.

Література

1. Болюбаш Я. Я. Організація навчального процесу у вищих закладах освіти : навч. посібник для слухачів закладів підвищення кваліфікації системи вищої освіти / Я. Я. Болюбаш. – К.: Компас, 1997. – 63 с.
2. Демченко О.П. Формування у майбутніх учителів початкових класів професійної готовності до створення виховних ситуацій: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 “Теорія і методика професійної освіти” / О.П.Демченко; Вінницький держ. пед. ун-т ім. М.Коцюбинського. – Вінниця, 2006. – 20 с.
3. Кіт Г.Г. Педагогічна практика в системі ступеневої підготовки вчителя початкових класів: навч.-метод. посібник для студентів педагогічних закладів освіти (спеціальність “Початкове навчання”) / Г. Г. Кіт. – Вінниця : Едельвейс і К, 2007. – 222 с.
4. Матвієнко О. В. Організація педагогічної практики з виховної роботи в початковій школі / О. В. Матвієнко. – К. : Стилос, 2003. – 124 с.
5. Нестерович Б. І. Організація музично-виховної роботи з молодшими школярами в контексті компетентнісного підходу до педагогічної практики майбутніх учителів початкових класів: методичний посібник / Б. І. Нестерович. – Вінниця: ВДПУ, 2008. – 61с.
6. Нестерович Б.І. Підготовка майбутніх учителів початкових класів до позакласної музично-виховної роботи з молодшими школярами: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.04 “Теорія і методика професійної освіти” / Б.І.Нестерович; Вінницький держ. пед. ун-т ім. М.Коцюбинського. – Вінниця, 2009. – 22 с.

В статье раскрывается значение педагогической практики в процессе подготовке будущих учителей к воспитательной работе. Показываются особенности организации различных видов педагогической практики с целью формирования у студентов умений создавать воспитательные ситуации как современного лично-ориентированного метода воспитания.

Ключевые слова: педагогическая практика, метод создания воспитательных ситуаций, этап методического становления, операционно-технологическая деятельность.

In this article reveals the value of pedagogical practice in preparing future teachers to the educational work. Also the article showing features of different types of teaching practices to develop students' skills to create educational situation as a modern personality-oriented method of education.

Key-words: educational practice, the method of creating educational situations, stage of methodological formation, operational and technological activity.